

‘Sally Hayden tekent de indringende verhalen op van honderden migranten en humanitaire hulpverleners. Over Libische loodsen waar uitgehongerde gevangenen in verzengende temperaturen worden vastgehouden, verkracht, gemarteld, en verkocht aan smokkelaars. [...] Ook onderzoekt ze hoe het kan dat westerse instellingen zoals de Europese Unie deze situatie in stand houden.’

The New Yorker

‘Schokkend, urgent en belangrijk: Haydens meeslepende boek over de migrantencrisis stelt de getuigenissen van een breed scala aan vluchtelingen centraal en onthult een onthutsend aantal gevallen van misbruik, corruptie en geweld.’

Waterstones

‘Exceptioneel [...] Dit onvergetelijke boek zou verplichte lectuur moeten zijn voor politici aan alle kanten van het spectrum.’

The Guardian

‘Dit boek is zowel een bewijs als een aanklacht tegen een schuldig continent [...] Ondanks haar tomeloze moed, preekt Hayden niet en reflecteert ze diep op haar verslaggeving [...] Ze geeft een stem aan mensen zonder ooit het grotere plaatje uit het oog te verliezen.’

The Irish Times

‘Journalistiek van de meest urgente soort. [...] Hayden geeft een menselijk gezicht aan de vluchtelingen die er alles voor over hebben om de Europese kust te bereiken, terwijl onze regeringen proberen ze buiten de deur te houden.’

The Financial Times

En de
vierde
keer
zonken

we

VLUCHTEN LANGS
DE GEVAARLIJKSTE
ROUTE
VAN EUROPA

Sally Hayden

Vertaald door
Hans E. van Riemsdijk en Marijke Gheeraert

Nieuw Amsterdam

Dit boek werd gepubliceerd met steun van Literature Ireland

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van de afbeeldingen in dit boek te regelen volgens wettelijke bepalingen en alle rechthebbenden te achterhalen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog wenden tot de uitgever.

Oorspronkelijke titel *My Fourth Time, We Drowned. Seeking Refuge on the World's Deadliest Migration Route*. 4th Estate, imprint van HarperCollinsPublishers, Londen
© 2022 Sally Hayden

© 2023 Nederlandse vertaling Hans E. van Riemsdijk en Marijke Gheeraert / Uitgeverij Nieuw Amsterdam

Alle rechten voorbehouden

Kaarten © Martin Brown

Omslagontwerp Nico Richter

Omslagbeeld © Shutterstock

Foto auteur © Rachel Meagher

NUR 740

ISBN 978 90 468 3124 3

www.nieuwamsterdam.nl

Dit boek is opgedragen aan de mannen, vrouwen en kinderen die het leven lieten in Libië en op de Middellandse Zee, aan hun familieleden die samen met hen hebben geleden, en aan de overlevenden, die dit alles nooit zullen vergeten.

‘Drie keer pakte de Libische kustwacht me op: de eerste keer voor Castelverde aan de oostkant van Tripoli, de tweede keer voor Zawiya en de derde voor Zuara. En de vierde keer zonken we. De vijfde keer bereikte ik de veiligheid.’

Somalische vluchteling, nu in Europa

‘De echte schade wordt veroorzaakt door de miljoenen mensen die willen ‘overleven.’ Door de rechtschappen mensen die gewoon met rust gelaten willen worden. Door degenen die niet willen dat hun leven wordt verstoord door iets wat groter is dan henzelf.’

Sophie Scholl, antinazistische verzetsstrijder

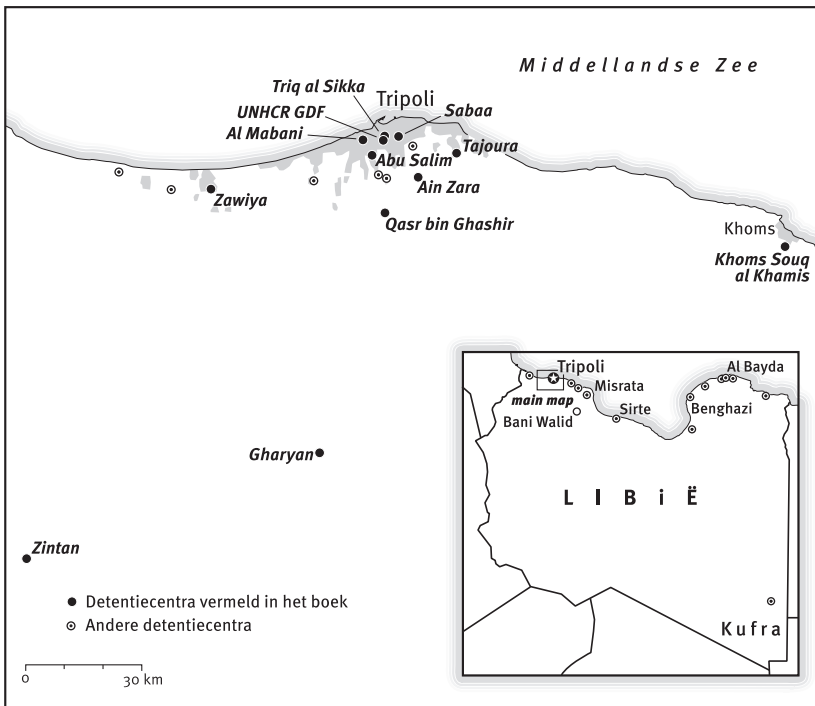
‘Op een dag bereik ik Europa en dan ontmoeten we elkaar. Als dat niet gebeurt, wil ik dat je een boek schrijft en mijn verhaal vertelt omdat de mensen in de wereld het moeten lezen.’

Eritrese vluchteling in Libië

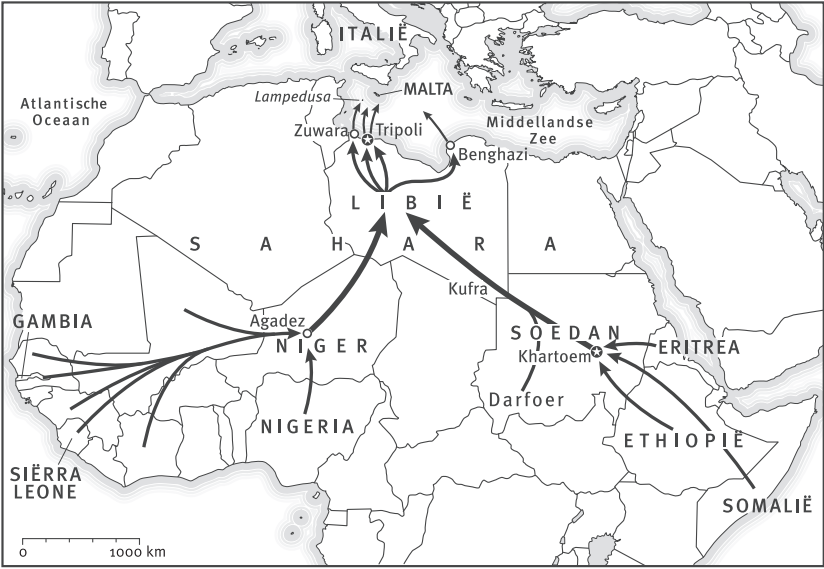
Inhoud

Kaarten	11
Tijdlijn van belangrijke gebeurtenissen en relevante cijfers	13
Noot vooraf	17
Voorwoord: Deze simkaart is ons leven	19
1 Waar het eindigt en waar het begint	29
2 Soedan: Door de woestijn	38
3 Libië: Slavenhandel in de eenentwintigste eeuw	47
4 Ain Zara en Abu Salim: Een nieuw leven en een nieuwe dood	63
5 Libië: Ontsnappen naar de hel	80
6 Triq al Sikka: Levend verbrand	98
7 De VN: De Verdeelde Naties	110
8 Tunis: De laatste dagen van Rome	119
9 Abu Salim: De liefde vindt altijd een weg	133
10 Khoms Souq al Khamis: Een mensenmarkt	152
11 Sierra Leone: Temple Run en de achtergebleven vrouwen	158
12 Brussel: De vluchtelingencrisis 'is voorbij'	181
13 Triq al Sikka: Ondergrondse ellende	195
14 Tripoli: Opnieuw oorlog	206
15 Qasr bin Ghashir en Zawiya: Er vallen schoten	216
16 Zintan: Het 'Guantanamo' van Libië	233
17 Het verzamel- en vertrekcentrum van UNHCR: 'Het Hotel'	252
18 Tajoura: Oorlogsmisdaden en oorlogsslaven	263
19 Rwanda: Een nieuwe route naar veiligheid	282
20 Tripoli: Het verzamel- en vertrekcentrum gaat dicht	296

21	De Middellandse Zee: Fort Europa	313
22	Addis Abeba: Smokkelaars voor de rechter	335
23	Parijs en Berlijn: Europa in de beklaagdenbank	347
24	Europa: Thuis, dierbaar thuis	360
	Nawoord – Luxemburg: Essey	377
	Kanttekening van de auteur	383
	Update door de auteur – december 2022	391
	Opmerking over gebruikte terminologie	400
	Lijst van afkortingen	402
	Dankwoord	404
	Noten en verwijzingen	407

Een kaart van de hoofdetentiecentra in Libië.

Routes van West Afrika en Somalië/Eritrea/Ethiopië/Soedan.

Zeeroute Libië/Malta/Italië.

Tijdslijn van belangrijke gebeurtenissen en relevante cijfers

2011: Revolutie in Libië, dictator Moeammar al-Khadaffi vermoord.

November 2015: De EU lanceert het Noodtrustfonds voor Afrika, een pot met miljarden om de migratie naar Europa tegen te houden.¹

2 februari 2017: Italië en Libië ondertekenen een memorandum van overeenstemming waarin Libië akkoord gaat de kustwacht in te zetten 'om de toevloed van illegale migranten' af te remmen. De EU belooft bijna 100 miljoen euro vrij te maken voor de opleiding en uitrusting van de kustwacht in de volgende jaren.²

Augustus-september 2018: Honderden vluchtelingen worden verplaatst van het detentiecentrum Ain Zara naar Abu Salim.

24 oktober 2018: Een Somalische vluchteling steekt zichzelf in brand in het detentiecentrum van Triq al Sikka en overlijdt aan zijn verwondingen.

Oktober-november 2018: Medische zorg gestaakt bij uitbraak van tuberculose in Triq al Sikka.

26 februari 2019: Bij protestacties in Triq al Sikka worden 22 mensen in kelders vastgehouden en gemarteld.

Maart 2019: De Europese Unie kondigt twee maanden voor de Europese verkiezingen 'het einde' van de vluchtelingen crisis aan. De EU zet de reddingspatrouilles in het midden van de Middellandse Zee volledig stop, maar blijft wel vliegtuigen en helikopters inzetten om bootjes met vluchtelingen op te sporen en hun locaties door te geven aan de Libische kustwacht.

4 april 2019: Generaal Khalifa Haftar laat het zogeheten Libische Nationale Leger oprukken naar Tripoli.

23 april 2019: Strijders van het Libische Nationale Leger vallen het deten-

tiencentrum van Qasr bin Ghashir aan; verscheidene gedetineerden komen om.

Juni 2019: Bij een zeldzaam, gezamenlijk bezoek van een aantal VN-instanties aan het detentiecentrum van Zintan wordt de dood van 22 gedetineerden sinds september 2018 bevestigd.

2-3 juli 2019: Het detentiecentrum van Tajoura wordt gebombardeerd: tientallen gedetineerden laten het leven.

Maart 2020: Volgens de Internationale Organisatie voor Migratie zijn er sinds 2014 meer dan 20.000 mensen omgekomen op de Middellandse Zee.³

19 juni 2020: Naar aanleiding van de dood van de zesenvestigjarige George Floyd, vermoord door Amerikaanse politieagenten, neemt de EU een resolutie aan om te bekrachtigen dat 'Black lives matter'.

Juli 2020: Paus Franciscus vergelijkt de Libische detentiecentra met concentratiekampen.⁴

Oktober 2020: De strijdende partijen in Libië ondertekenen een staakt-het-vuren.

Maart 2021: Een nieuwe Libische regering treedt aan.

Oktober 2021: Bij raids in Tripoli worden minstens vijfduizend vluchtelingen en migranten opgepakt en opnieuw voor onbepaalde tijd vastgezet. Bij die raids of latere vluchtpogingen komen minstens zeven mensen om.

4 oktober 2021: Een onderzoekscommissie van de Mensenrechtenraad van de VN stelt dat 'er redelijke aanwijzingen [zijn] om aan te nemen dat moord, slavernij, marteling, opsluiting, verkrachting, vervolging en andere inhumane daden jegens migranten in Libië deel uitmaken van een systematische en wijdverbreide aanval op deze personen ter bevordering van staatsbelangen', en dat die 'mogelijk zijn aan te merken als misdrijven tegen de menselijkheid'.

April 2022: De aanklager van het Internationaal Strafhof verklaart dat vooronderzoek erop duidt dat meldingen van 'willekeurige detentie, buitenrechtelijke levensberoving, onvrijwillige verdwijning, foltering, seksueel en gendergerelateerd geweld, ontvoering met het oog op losgeld, afpersing en dwangarbeid' toegepast of gepleegd op migranten en vluchtelingen in Libië mogelijk zijn aan te merken als misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdaden.

Fabrice Leggeri, directeur van het EU-grensagentschap Frontex, neemt ontslag na beschuldigingen dat het agentschap de mensenrechten aan Europa's buitengrenzen zou schenden.

2 november 2022: Het memorandum van overeenstemming tussen Italië en Libië dat migratie een halt beoogt toe te roepen wordt met nog eens drie jaar verlengd, ondanks protesten en bezwaren van charitatieve instellingen, mensenrechtenorganisaties en de drie belangrijkste Italië-aanse vakbonden.⁵

Aantal personen aangekomen in Italië over zee (van wie sommigen vanuit Tunesië)⁶

2014: 170.100

2015: 153.842

2016: 181.436

2017: 119.369

2018: 23.370

2019: 11.471

2020: 34.154

2021: 66.770

2022: 105.131

2023 (tot 4 juni): 51.215

Aantal mensen onderschept/gered door de Libische kustwacht op de Middellandse Zee

2017: 19.452⁷ (cijfers vanaf december 2017)

2018: 14.949⁸

2019: 9035⁹

2020: 11.891¹⁰

2021: 32.425¹¹

2022: 24.684

2023 (tot 27 mei): 5784

Totaal: 118.220

Percentage mensen dat de overtocht via de Centraal-Mediterrane route heeft gewaagd¹²

2017: 1 op de 51 (1,98 procent)

2018: 1 op 35 (2,86 procent)

2019: 1 op 21 (4,78 procent)

Aantal mensen verdronken tijdens de Centraal-Mediterrane oversteek (hoogstwaarschijnlijk een te lage schatting)¹³

2014: 3165

2015: 3149

2016: 4581

2017: 2853

2018: 1314

2019: 1262

2020: 983

2021: 1567

2022: 1417

2023 (tot 31 mei): 983

Noot vooraf

Er zijn geen feitelijke bijzonderheden veranderd, wel een aantal namen om de veiligheid en privacy van mensen te beschermen. Waar nodig zijn sommige berichten wat aangepast met het oog op de duidelijkheid ervan of om de kans op identificatie te vermijden.

Een deel van de opbrengst van dit boek komt ten goede van initiatieven ten behoeve van vluchtelingen.

Voorwoord

Deze simkaart is ons leven

Op zondag 26 augustus 2018 zapte ik wat door Netflix in mijn ondergehuurde kamer in Noord-Londen, toen er een Facebook Messengerbericht binnenkwam. *Hi sister Sally, we need your help*, stond er. ‘Zitten in erge toestand in Libische gevangenis. Als je tijd hebt, vertel ik het hele verhaal.’

Ik snapte er niets van. Hoe kwam iemand op duizenden kilometers afstand aan mijn naam? Hoe konden ze nu een werkende telefoon hebben als ze opgesloten zaten? Ondanks mijn scepsis reageerde ik snel om te zien wat er zou gebeuren.

‘Het spijt me erg dat te horen,’ schreef ik. ‘Ja, natuurlijk heb ik tijd, al kan ik helaas niet veel doen om te helpen.’ We wisselden telefoonnummers uit zodat we elkaar ook via WhatsApp konden bereiken.

De afzender legde uit dat zijn broer mijn journalistieke werk volgde vanuit Soedan en dat hij mijn contactgegevens online had opgespoord. Naar die info was hij op zoek omdat hij met honderden andere vluchtelingen vastzat in een migrantendetentiecentrum in Ain Zara, een voorstad ten zuidoosten van de Libische hoofdstad Tripoli. Er waren gevechten uitgebroken in de omgeving en de migranten zagen rook opstijgen boven de muren. Kennelijk smeulde en brandde de hele stad.

De Libiërs die de leiding hadden in Ain Zara en hen al maandenlang hadden mishandeld, waren gevlucht toen het strijdgewoel naderbij kwam. Het was niet duidelijk of de bewakers – of de ‘politie’ zoals de vluchtelingen hen noemden – inderdaad op de vlucht sloegen of juist vertrokken om zich bij de strijdende partijen aan te sluiten: velen sympathiseerden met de strijders terwijl anderen gewoon bang waren. Of het waren arrogante jonge mannen die zich aanmeldden omdat ze werk nodig hadden, het prettig vonden om gewapend rond te lopen en mogelijk-

Een van de eerste foto's die vluchtelingen die gevangen zaten in Ain Zara me in augustus 2018 stuurden.

heden zagen om via uitbuiting flink geld te verdienen. Er zaten nog altijd kinderen en zwangere vrouwen in het gebouw. De mannelijke vluchtelingen die maandenlang opgesloten hadden gezeten in één grote loods, braken de tussendeur naar het vrouwengedeelte open. Samen, hoopten ze, zou de groep veiliger zijn.

‘Kogels vliegen over onze hoofden en we zien zware wapens op straat,’ tikte mijn nieuwe contactpersoon, waarna hij foto's stuurde die naar zijn zeggen diezelfde dag waren gemaakt. Op een van die foto's, genomen door een raam, zijn voertuigen met afweergeschut te zien, die voor de muren van het detentiecentrum staan. De volgende foto is van hemzelf: een uitgemergelde man van achtentwintig die met drie jonge kinderen op de grond zit.

Iedereen in het gebouw was ongewapend en weerloos: graatmager na maanden te hebben geleefd op misschien één maaltijd per dag – sommige dagen kregen ze helemaal niets. Hun lichamen zaten onder de littekens van martelingen en van slagen toegebracht door de bewakers, die